

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science
Volume 6 Issue 4, p. 681-692, April 2013

ALEVÎ OCAKZÂDELERİN PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

ALEVI OCAKZÂDES PROBLEMS AND OFFERS OF SOLUTION

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Şırnak Ünv. İlahiyat Fakültesi/İslam Mezhepleri Tarihi ABD Başkanı

Abstract

Alawites owe their existence continuing up to today to the presence of the ocak culture. The ocak system was very influential in the Alawite's preserving their systematic structure up to the present by eluding the problems they went through and the religious groups they were affected from as a society, a religious group within the historical process and not being directly subject to assimilation. The ocak system has a religious, social and historical importance for the Alawite and Bektashi societies. The Alawite society survived up to the present by the courtesy of the extant ocak system which carried the names of babas, dedes, abdals and dervishes, who were very effective in the shaping of Alawism. In this article, we focus on the origins of the ocak culture in Alawism, its meaning and its institutionalization within the historical process. In addition, problems of ocaks today are briefly touched upon. We aimed at drawing attention to the problems faced by ocak culture and the possible threats it may face in the future. As a result, by considering the examining solutions to problems and needs of institutions and given the fact that the proposition is target solution of academic studies, we expressed that in this changing modern age, the ocak culture and the institution of dedelik should be re-examined from scientific, legal, religious and social perspectives. So that, we expressed a number of proposed solutions.

Key Words: Ocak, Ocakzâde, Dede, Problems, Solutions.

Öz

Geleneksel Anadolu Aleviliğinin günümüze kadar yapısını korumasında etkili olan kurumların başında “dedelik, ocakzâdelik, çelebilik veya dedebabalık” gelmektedir. Esasen bu kurumlar Anadolu Aleviliği ve Bektaşiliğinin kendine has yapısını kurmasında tarihsel rol üstlenmiştir. Nitekim Alevîler, günümüze kadar süregelen var oluşlarını ocak kültürünün varlığına borçludur. Tarihsel süreç içerisinde Alevîlerin gerek toplum gerekse dini gurup olarak, içinden geçtiği merhalelerden ve etkilendiği dini guruplardan sıyrılarak kendi sistematik yapısını günümüze kadar muhafaza etmesi ve asimilasyona doğrudan uğramamasında ocak sisteminin büyük etkisi vardır. Ocak sisteminin, Alevî Bektaşî toplumu için dini, içtimai, tarihi anlamı ve önemi vardır. Alevî toplumu, Alevîliğin şekillenmesinde büyük bir etkisi olan babaların, dedelerin, abdalların ve dervişlerin adlarını taşıyarak günümüze kadar gelen ocak kurumu sayesinde varlığını devam ettirmiştir. Makalemizde Alevîlikte ocak kültürünün kökeni, anlamı, önemi ve tarihi seyir içerisindeki kurumsallaşması üzerinde durulacak, ocakların günümüzdeki problemleri kısaca anlatılacaktır. Bunun yanı sıra ocak sisteminin karşılaştığı problemlere veya karşılaşılabileceği muhtemel tehlikelere dikkatleri çekmek de bu makalenin amaçları arasındadır. Sonuç olarak kurumların problemlerinin ve ihtiyaçlarının çözüm yollarını araştırmak ve çözüm önermenin akademik çalışmaların hedefi olduğu gerçeği göz önüne alınırsa biz bu çalışmamızda modern çağda; ocak kültürünün ve dedelik kurumunun bilimsel, hukuksal, dinsel ve sosyal açıdan yeniden değerlendirilmesinin bir gereklilik olduğu kanaatine ulaştık ve bir takım çözüm önerilerini dile getirdik.

Anahtar Kelimeler: Ocak, Ocakzâde, Dede, Problemler, Çözümler.

Giriş

Alevî kelime olarak Arapçada “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” anlamına gelir. Kelimenin çoğul şekli Aleviyyûn’dur.¹ “Alevî terimi İslâm kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında kullanıla gelmiştir. Hz. Ali ve oğulları Hasan, Hüseyin soyundan gelenlere Alevî denilmiştir. Emevîler’in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali’nin soyundan gelenler yani “Ehl-i Beyt”,² özellikle Hasan ve Hüseyin’in neslinden olanlar için

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Ârab*, Beyrut, Dâru’s-Sadr, XV, s. 85; El-Halil b. Ahmed El-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut, Dâru'l İhya’it-Turas’il-Arabî, 2005, s. 678.

² Ehl-i Beyt: Hz. Peygamber’in aile fertleri için kullanılan bir tabirdir. "Ev halkı" anlamına gelen Ehl-i Beyt (ehlül-beyt) terkihi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Cahiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i Beyt tabiri. İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olmuştur. Daha çok Şii kaynaklarında bunun yerine *itre* kelimesi de kullanılır. Itre kelimesi için bkz. Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, X, s. 498-501; Tirmizi, *Menâkib*, 32; Ahmed Bin Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayp el-Arnâvut, Beyrut, Müessesetü’r-Risale, 1999, XVII, s. 170, 211, 309.

şerif,³ seyyid, emîr gibi lakaplar yanında Alevî nisbesi de kullanılmaya başlanmış ve bu husus daha sonraki devirlerde devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar için bu nisbe kullanılmaktadır.”⁴

Alevilik söz konusu edildiğinde Aleviliğin tanımı ve ne olduğu noktasında yapılan tartışmaların sonuç vermediğini görüyoruz.⁵ Alevilik nedir sorusuna, verilebilecek herkesin katılacağı, mutabakat olacağı bir tanım bulmak çok zordur. Yapılan tanımlar birbirinden çok farklı Alevilik anlayışlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum Aleviliği tanımlanması ve çözümlenmesi zor bir problem haline getirmektedir. Alevilikten “Alevi, Bektaşî, Kızılbaş, Sıraç, Rafizi, Tahtacılar, Abdallar Çepniler ve Köy Bektaşîleri” anlaşılmaktadır. Tarihi süreç içinde Alevilik, Bektaşîlik vb. kavramların farklı anlamları ve kullanımları olsa da Cumhuriyet döneminde tümünü kapsayan ve bugün en çok kullanılan terim Aleviliktir. Alevilik yukarıda sayılan kavramların hepsini toplayan ve ortak bir dini betimlemedir.⁶

Alevilik geleneğine bağlı olarak teşekkül eden ocaklık kurumu sosyal hayatta farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Herhangi bir hastalığı iyileştirme konusunda izinli olduğuna inanılan ve babadan oğula geçen bu uygulamayı devam ettiren kişilere “ocaklı” bu aileye de “ocak” adı verilir.⁷ Ocak Alevîlikte dedenin mensup olduğu soyu ifade etmek için kullanılır.⁸ Dedelik kurumu yapısı gereği soy güden ve Ehl-i Beyt yoluna tabi olan bir kurumdur. Buna göre bir dede öldüğünde yerine oğlu geçmektedir. Bu olgu Alevî geleneğinde ocak şeklinde adlandırılır. Nitekim her Alevi dedesinin bir ocağı bulunup soyunun Hz. Peygambere ulaşması nedeniyle, Alevi ocaklarının bu ilişkiden kaynaklanarak kutsal temellere dayandığına inanılır. Ocaklar zaman içerisinde dedeler tarafından kurumsal hale getirilmiş, soydan gelenlere “ocakzâde” denilmiş, dedelik görevinin “ocakzâdeler” tarafından yerine getirilmesi gelenek haline getirilmiştir.⁹ Alevî-

³ Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'den soyunun geldiğine inanılan Ehl-i Beyt mensuplarına “Seyyid”; Hz. Hasanın soyundan gelen Ehl-i Beyt mensuplarına de “Şerif” denir. Selçuklu Osmanlı döneminde Seyyidlik ve Şeriflik müessesini düzenleyen Nakib-ül Eşraflık Kurumu bulunmaktadır.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, II, s. 368-369.

⁵ Alevi kelimesinin kullanımının yanlış olduğunu savunan araştırmacılar bulunmaktadır. Bilimsel açıdan bu sözcük yanlıştır. Alevilerin tarihteki adları Kızılbaş'tır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Kızılbaşlar ilk Safeviler olan, Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail taraftarı Türkmen boylarıydılar. Kırmızı bir serpuş giiyorlar, bunun için onlara Kızılbaş deniyordu. İrene Melikof, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik, Bektaşîlik Araştırmaları*, trc. Turan Alptekin, Cem Yayinevi, İstanbul -1993, s. 33.

⁶ Aleviliğin tarihsel şekillenışı hakkında bkz. Erdoğan Aydın, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, Kırmızı Yayınları, İstanbul: 2007, s. 139-170.

⁷ Klasik Alevi kaynaklarında “ocak kazdırmak” kavramı da geçmektedir ve bu bir talibin yapması gereken dini bir ritüel gibi yürütülmektedir. Geniş bilgi için bkz. İmam Câfer Sâdık, *Buyruk*, Komisyon, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 32.

⁸ Dedelerin vasıfları için bkz. Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâuddin Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, haz. Osman Aydın, Ankara, 2011, s. 63-65; Anonim, *Erkânâme-1*. haz. Doğan Kaplan, Ankara, 2007, s. 138; Câfer Sâdık, *Buyruk*. İstanbul, 2001, s. 16-17.

⁹ Haşim Şahin, “Ocak”, *DİA*, XXXIII, İstanbul, 2007, s. 316.

Bektaşî inancının temel unsurlarından, dinsel hiyerarşinin başı, birey ve toplum için rehber konumunda olan, karizmatik kişiliğe sahip dede ve ocakzâdeler dini, sosyal ve kültürel anlamda birçok yöne sahiptir. ¹⁰ Çünkü “Alevîlerin dinî hayatında dedelerin önemli fonksiyonları vardır. Dedeler her şeyden önce dinî ve sosyal yönden topluma önderlik ederek, toplumu aydınlatıp bilgilendirir; bu çerçevede yine değişik dinî ve sosyal törenleri (cem, cenaze ve evlenme gibi) yönetir. Ayrıca dedeler, topluluk içerisinde hukuk başta olmak üzere eğitim ve kültürle ilgili değişik fonksiyonlar üstlenerek yüzyıllardır Alevîliği uygulayan ve yeni kuşaklara taşıyan roller üstlenmişlerdir. Öyle ki dedeler, saz eşliğinde söyledikleri deyiş ve nefeslerle, birçok geleneksel kültür ögesini günümüze taşımışlardır.”¹¹

Alevîlik ve Bektaşîlikte; “*Alevî adab ve erkânlarını vb. din uygulamalarını yürütmekle görevli olan, müntesiplerinin dünyevi ve uhrevî işlerine yardımcı olan, kendisini dini anlamda yetiştiren, talipleri, muhipleri, canları tarafından kabul görülen, dede veya mürşit olma yetisine sahip olan, Ehl-i Beyt'ten soyu gelen, seyr-i sülûkünü tamamlayan; elinde şeceresi veya icazet belgesi bulunan, nefisini terbiye ederek kâmil insan olgunluğuna sahip olan, ilim ve irfan sahibi olan, dört kapı kırk makamdan geçen, üç sünnet-yedi farzı, on iki hizmeti bilen ve uygulayan kimselere seyyid, şerif, dede, baba, pir, veli, aşık, çebebi veya ocakzâde denilir. Ocaklar çıkış kaynaklarına göre üçe ayrılır: Buna göre; Ehl-i Beyt soyundan gelenlere “ocakzâdeler”, Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyundan gelenlere “çelebiler” Hacı Bektaş-ı Veli'nin yolundan giden yol evlatlarına “dedebabalar” denilmektedir.”¹²*

Alevîlik ve Bektaşîlikte dini hiyerarşi bağlamında iki önemli makam vardır. Bu makamlardan biri mürşit makamı diğeri pirlilik makamıdır. Mürşitlik makamı Hz. Ali; Pirlilik makamı ise Hacı Bektaş-ı Veli tarafından temsil edilir. Anadolu Alevî ve Bektaşîleri, Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli'yi dini hiyerarşinin zirve noktasının temsilcileri olarak görürler. Kökeni Ehl-i Beyt'te dayanan bu bağlılık; ocaklar ve ocakzâdeler tarafından temsil edilir. Bu bağlılık “tevellâ ve teberrâ” anlayışıyla zuhur eder.¹³ Tarikat yoluna intisap eden Seyyidler ve Babalar belli bir eğitimden geçip tarikat kurallarını yerine getirerek (seyr-i suluk), icazet olarak dini ve sosyal hizmetlerde Alevî ve Bektaşîlere öncülük ederler.¹⁴

¹⁰ Hacı Bektaş-ı Veli, *Velâyetnâme*, haz. Hamiye Duran, Ankara, TDVY, 2007, s. 182, 185; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Ankara, TDVY, 2010, s. 154-159; Seyyid Alizâde Hasan b. Müslim, *Hızırnâme*, haz. Baki Yaşa Altınok, TDVY, Ankara-2007 s. 213-215, 663, 668-698, 591; Vîrânî, *Baba İlm-i Câvidân*, haz. Osman Eğri, Ankara, TDVY, 2008, s. 70, 107, 331.

¹¹ Harun Yıldız, “Amasya Yöresi Alevî Ocakları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2011, IV, sy. 19, s. 229; ayrıca bkz. İmam Câfer Sâdık, *a.g.e.*, s. 12, 16-17, 64; David Shankland, “Günümüz Türkiye'si Alevilerinde Dede ve Talip Arasındaki Değişen Bağ” *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, s. 327.

¹² Ali Duran Gülçiçek, *Her Yönüyle Alevîlik (Bektaşîlik Kızılbaşlık) ve Onlara Yakın İnançlar*, Köln, 2004, s. 562.

¹³ Alevîlikte “tevellâ ve teberrâ” anlayışı için bkz. Mehmet Atalan, “Vîrânî'nin Fakr-nâmesi'nde Mezhebî Unsurlar”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, XV, sayı: 2, s. 65-69.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Ali Yaman, “Anadolu Alevîliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu”, <http://www.cemvakfi.org.tr/doc-dr-ali-yaman/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu-2/>, 30-03-2013.

Tarihi seyir içinde dedeler ve Ocakzâdeler arasında çeşitli farklılıklar meydana gelmiştir. Aynı kaynaktan beslenmelerine rağmen Alevî ve Bektaşiler geniş coğrafyalara dağıldığından zaman içinde, bu farklılık kendisini dini uygulamalarda da göstermiştir. Şehirlerde yaşayan Alevîler ve Bektaşiler ile köylerde yaşayan Alevî ve Bektaşiler arasında kaçınılmaz olarak farklılıklar söz konusudur. Bu nedenle erkân uygulamalarında ocakların birbirlerinden farklı hususiyetleri meydana gelmiştir. Anadolu'da mensubu bulunan pek çok Alevî ocağı mevcuttur. Bu ocaklar Anadolu'nun çeşitli taraflarına yayılmıştır. Her ocak kendi coğrafyasında bulunan taliplerinin, canlarının dini sosyal kültürel ihtiyaçlarına yardımcı olmakta ve rehberlik etmektedir.

Alevî toplumu içinde aktif faaliyetleri bulunan ocak sistemi ve dedelik kurumunun tarihi kökenlerinin incelenmesi konuyu daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Alevilik ve Bektaşilikte dinsel kurumların kökeninde eski Türk geleneklerinin büyük etkisi vardır. Diğer yandan "Alevî dedeliği ile şamanlar arasında benzerlikler görülür. Şaman; doktor, üfürükçü ve büyücüdür. Tanrı ile insanlar arasında aracılık görevi yapan şaman, zaten Tanrı tarafından seçilmiş bir kişidir. O doğuştan geniş bir hayal gücüne sahip, mistik ve zekidir. Yine şaman doğanın sırlarını bilir, şiirler okur ve deyişler söyler. Hem şamanlık ve hem de dedelik ikisi de soydan gelir. Belli bir eğitimden geçer ve kendisini ispatlamak zorundadır."¹⁵ Bu çerçevede şamanlar ile ocakzâdeleri karşılaştırdığımızda özelliklerin örtüştüğü görülmektedir.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra sahip oldukları eski inançlarını ve kurumlarını İslam çatısı altında devam ettirerek, bunları İslam'la uyumlu hale getirmişlerdir. Gök Tanrı'nın yeryüzündeki ruhani temsilcileri olan şamanist din liderleri; kam ve dedeler, Türkler İslam'a girdikten sonra da bu ruhani görevlerini devam ettirmişlerdir. Eski Türk dinlerinde ruhani ve dini liderler İslam dinine uygun şekil alan baba, dede, pir, abdal, gibi lakaplar olarak sosyal ve dini hayatta varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹⁶ Eski Türklerde var olan ocak kültürünün neticesinde, Türklerin İslam'ı kabulüyle birlikte Hz. Ali ve onun soyundan gelen ve dini temsil edenlere; ocak, ocakzâde, dede pir, mürşit ve ev halkı denilmiştir. Türklerin İslam öncesinde var olan ocak kültürünün

¹⁵ İbrahim Arslanoğlu, "Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler", *HBVAD (Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi)*, 2001, sy. 20, s. 37-38.

¹⁶ Eski Türk geleneklerinde var olan birçok olgu Türklerin İslamla tanışmasından sonra İslamî hüviyete bürünerek varlığını devam ettirmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbn Fadlan, *Seyahatname*, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul, 2010, s. 68; Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara - 1990, s. 327; Mehmet Atalan, "Cenknemelerde Hz. Hüseyin'in Yeri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 2011, cilt: IV, sayı: 2, s. 7-8; Ramazan Altıntaş, "Alevi Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu*, s. 101-107; Ethem Ruhi Fırlı, "Alevilik Hakkında Bazı Düşünceler", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu*, s. 21; Necdet Subaşı, "Anadolu Aleviliği Üzerine", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2003/1, I, sayı: 1, s. 175-176; Sönmez Kutlu, *Türkler ve İslam Tasavvuru*, İsam Yayınları, İstanbul-2011; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2005, s. 120-125.

Müslümanlaşma sürecinde kutsallığını Ehl-i Beyt'e bağlamış olması, ocak kültürünü dini anlamda daha önemli bir konuma taşımıştır. Sosyal ve tarihi yönü bulunan ocak kültürü, İslamlaşma sürecinde dini kisveye bürünerek varlığını devam ettirmiştir.¹⁷ Özetle ifade etmek gerekirse Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'ini dini anlamda imam olarak gören yani On iki İmamı dini lider kabul eden Alevî ve Bektaşî zümreler için ocak sahibi olmak, ocakzâde olmak, dini anlamda imtiyazlı olmanın diğer adıdır.

Alevî Ocakzâdelerin Problemleri

Alevî din anlayışında ocak sisteminin, Alevî-Bektaşî toplumu için tarihi bir anlamı ve önemi vardır. Alevî toplumu, Alevîliğin şekillenmesinde büyük bir etkisi olan babaların, dedelerin, abdalların ve dervişlerin adlarını taşıyarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Alevî-Bektaşî toplumu dini bir grup olarak tarih içinde yok olmamış, varlığını bugüne kadar bütün canlılığıyla devam ettirmiştir. Bu varoluşun sağlanmasını, Alevîlikte önemli bir yeri bulunan ocak sistemiyle ilişkilendirmemiz yanlış olmasa gerekir.¹⁸ "Dede veya ocak sahibi olmak, diğer bir deyişle dedelik ve ocakzâdelik kurumu, Anadolu Alevîliğinin yüz yıllar boyunca ayakta kalıp kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan en önemli kurum olup, Alevîliğin sosyal ve dini yapılanmasında temel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Anadolu Alevîliğinin sağlıklı bir tarzda anlaşılabilmesi, bu kurumun bilinmesi ile eşdeğerdir dersek fazla abartmış olmayız."¹⁹

Bu doğrultuda ocaklara bağlı olarak varlığını devam ettiren Anadolu Alevîliğinin anlaşılmasında ocak kültürünün bilimsel açıdan değerlendirilmesi, Alevîliği anlamaya büyük bir katkı sağlayacaktır. Bu gerçekten hareketle makalemizde; ocak kültürünün ve dedelik kurumunun bilimsel açıdan yeniden değerlendirilmesinin yanında modern çağda; ocak sisteminin karşılaştığı veya karşılaşılabileceği problemlere birtakım çözüm önerileri de dile getirilecektir. Ocakzâdelerin tespit edebildiğimiz problemleri aşağıdaki gibidir:

1-Alevî Bektaşî toplumu için hayati öneme sahip dede ve ocakzâdelerin geçmişteki işlevselliği günümüzde değişen koşullara bağlı olarak gittikçe zayıflamaktadır. Nitekim Alevî kültüründe var olan musahiplik, düşkünlük gibi kurumların faaliyet alanlarında sınırlama olmuştur. Hâlbuki "çeşitli fonksiyonları olan dedelik kurumu, sadece dinsel bir kurum değil, aynı zamanda sosyal ve hukuki bir kurumdur. Bu kurum geçmişte içinde bulunduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal koşullara ve halkın gereksinimlerine göre birçok işlevi yerine getirmek zorundaydı. Birçok olgunun değiştiği günümüz modern toplumunda ve kent yaşamında dedelik

¹⁷ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*. İstanbul, 1990, s. 327; Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye' de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara, 1990, s. 86; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri (Bektaşî Menakibnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri)*, İletişim Yay. İstanbul, 2000, Kutluay Erdoğan, *Alevî-Bektaşî Gerçeği, İslamiyet'in Türkmen Tôreselliği İçinde Özümlelenerek Anadolulaşması*, Alfa Basım, İstanbul, 2000.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Dedekargınoğlu, "Alevilikteki Tanım ve Terimler", *HBVAD*, 2011, sy. 60, s. 392.

¹⁹ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara 2004, s. 224-231.

kurumunun kendini yenilemeden, belli eğitim aşamalarından geçmeden bu işlevleri yerine getirebilmesi pek kolay olmasa gerekir. Bu konuda önemli bir boşluğun yaşandığı ve dedelik kurumuna günümüzde de özellikle sosyo-kültürel alanda önemli gereksinimin duyulduğu bir gerçektir.”²⁰

2-Alevîler arasında Ehl-i Beyt soyundan gelenler dede olabiliyorken, Bektaşilerde ise nesebi Ehl-i Beyt’ten olmasa da Hacı Bektaş-ı Veli’nin yolundan gidenler de dede olabilmektedir. Bu durum soya bağlı dini üstünlük unsurunun varlığını açıkça ortaya koymaktadır. Yaptığımız gözlemlere göre ocak sistemi içinde Alevîliği öğrenen genç nesil; ocak sistemini eşitlik, paylaşımcılık, demokratikleşme, insan hakları, özgürlük gibi kavramlarla birlikte zikretmekte ve değerlendirmektedir. Eşitliği savunan bazı Alevî topluluklar da -özellikle klasiğe karşı tepkili olma vasfını içinde barındıran genç nesil- soya bağlı olarak varlığını devam ettiren ocak sistemini eleştirmekte ve bu konudaki endişelerini ifade etmektedir.²¹

3-Anadolu Alevîliği içinde farklı yeri bulunan ocak kurumu ve dedelik hakkında problem teşkil eden bir diğer sorun ise ocakzâde, dedebaba ve dedelerin -her ne kadar bir kısmı kitabi bilgi ve kültürü edinmiş olsa da- çoğunluğunun yeterli birikime sahip olmamasıdır. Yaptığımız incelemeler ve görüşmeler çerçevesinde günümüzde dedelerin ve ocakzâdelerin bilgi kaynaklarında, yazılı kültür geleneği yerine daha çok sözlü kültür geleneğinin hâkim unsur olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bugün dedeler ve ocakzâdeler, dini adab ve erkân için gerekli olan bilgilerin kaynağına ulaşmakta zorluk çekmektedir. Ocak sahipleri, Alevîliğin ve Bektaşiliğin klasik kaynakları sayılabilecek eserleri okumakta ve anlamakta sıkıntı yaşamaktadır. Bu durum dede ve ocak sahiplerinin talipleri ile olan mürşit-talip ilişkisini etkilemektedir. Bilgisinden ve dini derinliğinden şüphe edilen dedelerin, ocakzâdelerin taliplerinin dağılması somut olarak dile getirilecek bir durum olmasa da, bu ihtimalin her zaman için söz konusu olduğu bilinmeli ve bunu önlemek gerekli tedbirler şimdiden alınmalıdır.²²

4-Soya bağlı imtiyazların ortadan kalkması gerektiği toplum içerisinde dillendirilmekte ve soyun devamı olan şecerelerin sıhhati, tartışmalara konu edilmektedir. Bilindiği üzere Nakîbu’l Eşrâfîlik kurumu soyu Ehl-i Beyt’e dayanan seyyid ve şeriflere devlet nezdinde bazı imtiyazlar, kolaylıklar vermiştir. Bu kurumun konuya gösterdiği önem ve ehemmiyetin zaman içinde değiştiği kabul edilmektedir. Özellikle geçmiş dönemlerde verilen şecerelerin sıhhati tartışılmaktadır. Toplum ve devlet nezdinde Ehl-i Beyt’e verilen ayrıcalıklardan istifade etmek isteyen kötü niyetli insanlar, bu durumu kendi lehine çevirmişlerdir. Bu durum dede ve dedebabaların,

²⁰ Gülçiçek, *a.g.e.*, s. 562-563; geniş bilgi için bkz. David Shankland, *a.g.m.*, s. 319-327.

²¹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Ali Balkanlıoğlu, *Alevîliğin Günümüz Problemleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2006, s. 51-53.

²² Mehmet Ali Balkanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 51.

çelebilerin elinde bulunan şecere ve icazetnamelerin sıhhati noktasında zihinlerde soru işaretleri bırakmaktadır. Bu şüphelerin giderilmesi için gerekli adımların atılması, hakikat olmasa da şüphelerin giderilmesi önem arz etmektedir.²³

5-Kendileriyle daha önce görüştüğümüz ocakzâdelerden aldığımız bilgilere göre “daha önceleri dedeler belirli aralıklarla Kum, Necef ve Kerbela’ya gitmekteydiler. Dini eğitimlerini (Kur’ân-ı Kerim, Arapça, Farsça vb.) orada tamamlayıp icazetnamelerini almakta, taliplerine her anlamda hizmet vermekteydiler. İcazet sahipleri, hizmetlerini yürüttüklerine dair belirli aralıklarla ellerindeki şecerelerini, icazet belgelerini Kerbela’da onaylatırlardı. Eğer ocak sahipleri taliplerini aydınlatmada yetersiz görülürlerse ilgili makamlarca icazetnamesi onaylatılmazdı.”²⁴ Maalesef günümüzde dedeler, dedebabalar ve ocakzâdeler tamamen olmasa da oto kontrol mekanizmasından uzak bir görünüm arz etmektedirler. Her ne kadar son yıllarda dedeler ve ocaklar, Hacı Bektaş-ı Veli merkezli bir görünüme sahip olsalar da ocakzâde ve dedelerin, Hacı Bektaş-ı Veli dergâhına bağlılık noktasında birtakım problemleri mevcuttur.

6-Ocak sahibi olmak, dede olmayı zorunlu kılmaktadır. Ocak sahibi olanlar, dini anlamda lider olmak ve çeşitli fonksiyonları icra etmek zorundadırlar. Zaman içinde dedeler: Siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel koşullara göre farklı görevler yapmışlardır. Dede, sosyal hayatta aktif olarak bulunmaktadır. Doğumda, ölümdede; evlenme, sünnet ve nikâh törenlerinde, kabir ziyaretlerinde, suçluları cezalandırmada, dargınları barıştırma ve benzeri dini içerikli işlerde dedenin fonksiyonu bulunmaktadır. Önceki dönemlerde dede, kırsalda yaşayan Alevîlerin gündelik hayatta karşılaştıkları problemleri çözüme kavuştururken ocaklar ve ocak sistemine bağlı olarak günümüze kadar gelen dedelik; şehirleşme, sanayileşme ve modernleşmeden olumsuz etkilenmiştir. Kentleşmeyle beraber dedeler, kırsal kesimde yürüttükleri dini ve sosyal fonksiyonlarını icra etmekte zorluk çekmektedirler. Bu durum dedeler veya ocakzâdeler ile talipler arasındaki iletişimi zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda sosyal ve dini alanda manevi otoriteyi temsil eden dedelerin yerini araştırmacı yazarlar almıştır. Ocaklar ve ocaklara bağlı dedeler kendi aktif rolünü gerçekleştirme zemini bulamamış ancak son yıllarda Alevîler tarafından kurulan cem ve kültür evlerinde dedeler sosyal hayatın tüm alanlarına müdahale etme şansı bulamasalar da dini uygulamalarda kısmen de olsa aktif olarak görevlerini yerine

²³ Seyyid evlâdı olan dedeler, Selçuklular, Memlûklular ve Osmanlılar (Yavuz dönemine kadar) zamanında çok itibar gördüler ve imtiyazlı bir sınıf oluşturdular. Özellikle Osmanlılarda vergi vermez ve askere alınmazlardı. Yıldırım Beyazıt zamanında seyyidlerin işleri ile ilgilenilmesi için Sadet Nikabeti adıyla bir daire oluşturuldu ve bu dairenin başına seyyid evlâdı olan Bağdatlı Seyyid Ali atandı. Bu dairenin başkanına “*Nakibu’l Eşraf*” denildi. Osmanlılar döneminde dedelere maaş bağlanmış, bunu çıkar kapısı olarak görenler olmadıkları halde, ben seyyid evlâdım demişler. Bunun için padişahlar onlardan kerametler istemiş ve böylece kendilerini ispat ettirmiştir. İşte zehir içme ve fırına girme gibi olaylar bunun için yapılmıştır. Arslanoğlu, *a.g.m.*, s. 38.

²⁴ *Dede Mahmut Dolaş*, Adıyaman-Merkez, 1959.

getirme imkânına kavuşmuşlardır.²⁵

Sonuç

Ocak kurumu ve bu müesseseye bağlı olarak varlığını devam ettiren dedelik, geleneksel Anadolu Alevîliğinin en önemli kurumudur. Ocaklar ve dedeler, Alevî kültürünün yüzyıllar boyunca yaşamasını sağlamış, ayrıca Alevî geleneksel kültürünün taşıyıcılığı görevini üstlenmişlerdir. Alevîliğin tarihsel süreç içerisinde diğer inançlarla olan ilişkileri sonucunda eriyip yok olmamasında ocak sisteminin büyük bir etkisi vardır. Ocak sistemi tam anlamıyla anlaşılmadan Alevîliğin yeterince anlaşılması zordur. Tarih içinde sürekli merkezi otoritelerden uzak, çoğu zaman birbirilerinden habersiz hayatını devam ettiren Alevîler, geleneklerinde bulunan ocak sisteminin sayesinde varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Alevîlik bugün varsa bu özelliğini de ocak sistemine borçlu olduğunu söylemek iddialı bir söylem olmasa gerekir.

Ocaklar, dini anlamda Alevî toplumuna yol gösterdikleri gibi Alevîliğin miras olarak bir kuşaktan diğer bir kuşağa aktarılmasında da büyük rol oynamışlardır. Yukarıda saydığımız unsurlar nedeniyle ocakzâdeler Cumhuriyet döneminde de dini yapılarını korumuş; özellikle son yıllarda cem evleri kurarak, yürüttükleri dini fonksiyonları icra edebilmiş, ocak-mürid ilişkisine dayanan ocak-talib bağlantısını sağlayabilmişlerdir. Kanaatimizce bugün ocakzâdeler ve dedelerin yukarıda saydığımız problemleri göz önünde bulundurmaları ocak ve dedelik kurumunu bilimsel ve dinsel açıdan yeniden değerlendirmeleri ve gözden geçirmeleri fonksiyonlarını gelecekte de en güzel şekilde ifa etmelerini sağlayacaktır. Bütün sorumluluk sahibi etkin ve yetkin din adamları gibi dedeler de, değişen modern çağda taliplerinin ihtiyaçlarına ve problemlerine cevap verebilecek seviyeye gelmeli ve karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri tehlikelerin farkında olmalıdırlar. Problemlerin ve ihtiyaçların çözüm yollarını araştırmalı; problemlere çözüm bulma yoluna gitmelidirler.

Bu noktada son olarak ocak kültüründe sorunların tespitinden daha önemli olanın çözüm üretmek olduğu kanaatiyle öneri olarak şu hususların göz önüne alınması ve bu doğrultuda gereken çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

i. Alevîlikte ocak kültürünün öteden beri sistemli bir yapı ve düzenli bir işleyişe sahip olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde sistematik anlamda bazı sıkıntıların olduğu görülmekte ve bu sıkıntılar bizzat Alevî dedeleri tarafından da

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Necdet Subaşı, *Alevî Modernleşmesi: Sırrı Faş Eylemek*, Ufuk Çizgisi, Ankara 2008, s. 195-201; Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Alevî Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler", *HBVAD*, 2012 / 63, s. 23-30.

ifade edilmektedir. Bu çerçevede ortak bir çalışmayla Alevî dedelerinin ocak kültürünün yapısını ve sınırlarını yeni baştan tespit etmeleri yerinde olacaktır.

ii. Ocak kültüründe var olduğu iddia edilen bozulma süreci değerlendirilmeli ve haklılık payı söz konusu ise bu durumu doğuran nedenler sağlıklı bir şekilde tespit edilerek kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmelidir.

iii. Klasik dönemde işlevini en güzel şekilde yerine getiren ocak kültürünün diğer bütün yapılar da olduğu gibi modern dönem sosyal şartlara ve değişmelere uyum sağlamakta bazı sıkıntılarının olduğu görülmektedir. Ocak kültürünün de değişen sosyal yapıya uygun, taliplerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek günün şartlarına uygun hale getirilmesi ve bu doğrultudaki çalışmaların yapılması yerinde olacaktır.

iv. Ocak sistemi içerisinde özellikle bazı gençler tarafından yöneltilen soya bağlı üstünlüğün neden ve gerekçeleri gibi tartışmalı konuların mahiyeti tam tespit edilmeli veyahut bu konudaki eleştiriler göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmelidir.

v. Ocak kültürünün temel unsurlarından olan dedelerin bir kısmının sağlıklı bir ilmi alt yapıya sahip olmadıkları ve bilgi düzeylerinin yeterli olmadıkları dile getirilmektedir. Bu durum her ne kadar Alevîlikte sözlü kültürün hâkim olmasından kaynaklansa da, bu sorunu ortadan kaldırmak üzere temel Alevî kaynaklarının kolay ulaşılabilir hale getirilmesi ve Alevî dedelerinin belli ölçülerde de olsa eğitim almalarının faydalı olacağı aşikârdır.

vi. Kanaatimizce Alevî kültüründe dini alt yapıda yaşanan problemler Alevî geleneğindeki bazı kopmalardan kaynaklanmaktadır. Ocakzâdeler, eski dedelerinin Kum, Necef, Kerbela'da eğitim gördüğü belirtmektedirler. Bu husus günümüzde bütün Alevîlerin Hacı Bektaşî Velî'ye bağlılığı ile mukayese edildiğinde, Alevî ocak kültürü dâhil olmak üzere Alevî geleneğinde ciddi bir farklılaşmanın veya Hacı Bektaş-ı Velî merkezli tek başlılığın ortaya çıktığını göstermektedir. Araştırmacıların özellikle Cumhuriyet döneminden itibaren Alevî kültüründeki bu farklılaşmayı göz önüne alarak yeni çalışmalar yapmaları, Alevî ocak kültürünü de doğru anlayabilmek için büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AHMED BİN HANBEL, (1999). Müsned, thk. Şuayp el-Arnâvut, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, , XVII.

ALTINTAŞ R. "Alevî Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu", Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu Bildiriler ve Müzakereler, Isparta, 2005, s. 101-107;

ALTINTAŞ, R. (2005). Alevî Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu Bildiriler ve Müzakereler, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, s. 101-107.

ANONİM. (2007). Erkânâme-1. haz. Doğan Kaplan, Ankara.

- ARSLANOĞLU, İ. (2001). Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi, 20: 37-38.
- ATALAN, M. "Vîrânî'nin Fakr-nâmesi'nde Mezhebî Unsurlar", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, XV, sayı: 2, s. 65-69.
- ATALAN, M. "Cenknâmelerde Hz. Hüseyin'in Yeri", e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2011, cilt: IV, sayı: 2, s. 7-8.
- AYDIN, E. (2007). Kimlik Mücadelesinde Alevilik, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- BALKANLIOĞLU, M. A. (2006), Aleviliğin Günümüz Problemleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.
- DEDEKARGINOĞLU H. "Alevilikteki Tanım ve Terimler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 2011, sy. 60, s. 392.
- DOLAŞ, M., Adıyaman-Merkez, 1959.
- ERÖZ, M. (1990). Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik. İstanbul, s. 327;
- ERÖZ, M. (1990). Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERÖZ, M. Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara -1990, s. 327;
- FADLAN, İbn. (2010). Seyahatname, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul.
- FERÂHÎDÎ, (2005). Kitâbu'l-Ayn, Beyrut, Dâru'l İhya'it-Turas'il-Arabî.
- FIĞLALI, E. (1990). Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik. Ankara: Selçuk Yayınları.
- FIĞLALI, E. "Alevilik Hakkında Bazı Düşünceler", Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, s. 21;
- FIĞLALI, E. "Alevilik Hakkında Bazı Düşünceler", Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005, s. 21
- GÜLÇİÇEK, A. (2004). Her Yönüyle Alevilik (Bektaşilik, Kızılbaşlık) ve Onlara Yakın İnançlar. Köln: Anadolu Etnografyası Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları.
- HACI BEKTAŞ-I VELÎ, (2007). Velâyetnâme, haz. Hamiye Duran, Ankara, TDVY, , s. 182, 185;
- HAŞİM, Ş. (2007). Ocak, DİA, XXXIII, İstanbul.
- İBN MANZÛR, Lisânu'l-Ârab, Beyrut, Dâru's-Sadr, XV.
- İMAM CÂFER SÂDIK, (2001). Buyruk, Komisyon, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.

- KAPLAN, D. (2007).Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik, Ankara, TDVY, 2010.
- KUTLU, S. (2011), Türkler ve İslam Tasavvuru, İsam Yayınları, İstanbul.
- KUTLUAY, E. (2000). Alevî-Bektaşî Gerçeği, İslamiyet'in Türkmen Tôreselliği İçinde Özümlenerek Anadolulaşması, Alfa Basım, İstanbul.
- MELİKOF, İ. (1993) Uyur İdik Uyardılar: Alevilik, Bektaşilik Araştırmaları, İstanbul, trc. Turan Alptekin, Cem Yayınevi.
- OCAK, A. Y. (2000), Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri (Bektaşî Menakibnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri), İletişim Yay. İstanbul.
- OCAK, A. Y. "Alevî", DİA, II, s. 368-369
- ÖZ, M. "Ehl-i Beyt", DİA, X, s. 498-501.
- RADAVÎ, A., (2011). Fütüvvetnâme-i Tarikat. haz. Osman Aydınlı, Ankara.
- SEYYİD ALİZÂDE HASAN B. MÜSLİM, Hızırnâme, haz. Baki Yaşa Altınok, TDVY, Ankara.
- SHANKLAND, D. (2005). "Günümüz Türkiye'si Alevilerinde Dede ve Talip Arasındaki Değişen Bağ" Ethem Ruhi Fiğlalı, "Alevilik Hakkında Bazı Düşünceler", Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, s. 319-327.
- SUBAŞI, N. "Anadolu Aleviliği Üzerine", Bilimname: Düşünce Platformu, 2003/1, I, sayı: 1, s. 175-176;
- SUBAŞI, N. (2008), Alevi Modernleşmesi: Sırrı Faş Eylemek, Ufuk Çizgisi, Ankara.
- ŞAHİN, H. (2007). Ocak, DİA, XXXIII, İstanbul.
- TİRMİZİ, Menâkib, 32;
- ÜÇER, C. (2005). Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, , s. 120-125.
- VÎRÂNÎ BABA, (2008). İlm-i Câvidân, haz. Osman Eğri, TDVY, Ankara.
- YAMAN, A. (2012). "Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S: 63, s. 23-28.
- YAMAN, A. "Anadolu Aleviliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu", <http://www.cemvakfi.org.tr/doc-dr-ali-yaman/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu-2/>, 30-03-2013.
- YILDIZ, H. (2004). Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme. Ankara: Araştırma Yayınları.
- YILDIZ, H. (2011). Amasya Yöresi Alevi Ocakları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, IV, S. 19, 229.